

7. Аббакумова Д. Створення та становлення Комітету Міністрів Ради Європи / Д. Аббакумова // Юридичний вісник. – 2014. – № 2. – С. 206–210.

8. Аббакумова Д. В. Комітет Міністрів Ради Європи: міжнародно – правова природа та повноваження : монографія / Д. В. Аббакумова. – Х. : Право, 2016. – 256 с.

9. Європейська соціальна хартія (переглянута) // Рада Європи; Хартія, Міжнародний документ від 03.05.1996 № ETS N 163 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_062

10. Програма міжнародної конференції «Захист жінок та дітей на основі міжнародних документів щодо прав людини» // Ялта, 2–3 червня 2010 р. – 8 с.

11. Федорова А. Л. Зобов'язання України за Європейською соціальною хартією (переглянутою): юридичні наслідки в разі невиконання // Наукові записки НаУкма. Юридичні науки. – 2015. – Т. 168. – С. 77–81.

12. Аббакумова Д. В. Щодо контрольних механізмів захисту прав людини в межах Ради Європи / Д. В. Аббакумова // Актуальні проблеми сучасного міжнародного права : зб. наук. ст. за матеріалами І Харк. міжнар. – прав. читань, Харків, 27 листоп. 2015 р. : у 2 ч. / редкол.: А. П. Гетьман, І. В. Яковюк, В. І. Самошенко та ін. – Х. : Право, 2015. – Ч. 1. – С. 248–256.

Науковий керівник: Аббакумова Д. В., к.ю.н., асистент кафедри міжнародного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

К. В. Дзюба¹

ПРАВОНАСТУПНИЦТВО АКТИВІВ ТА БОРГІВ СРСР ДЛЯ УКРАЇНИ ТА РОСІЇ

Правонаступництво держав – це галузь, у якій багато прогалин і спірних ситуацій, що пояснюється двозначністю практики держав, що часом ґрунтується на спеціальних угодах і різних нормах, що існують незалежно від категорії правонаступництва держав. Крім того, аналіз сучасних вітчизняних, російських і західних досліджень правонаступництва держав свідчить про те, що на сьогодні, на жаль, відсутні комплексні дослідження цього міжнародно-правового інституту і історично-правового явища, які б охопили, з одного боку, сучасні теоретичні концепції в сфері правонаступництва, а, з іншого, – практику вирішення окремих питань, що постають внаслідок

¹ Студентка 4 курсу Факультету підготовки кадрів для Державної пенітенціарної служби України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

правонаступництва.

А отже, у сучасному міжнародному праві існує певна проблема, пов'язана з питанням правонаступництва держав у зв'язку з припиненням існування певної держави, насамперед це стосується розпаду СРСР. Це питання досі не є остаточно врегульованим, що і обумовлює актуальність обраної теми, бо від ефективності регулювання цього процесу безпосередньо залежить стабільність міжнародного правопорядку.

Значну увагу дослідженню питання правонаступництва держав приділили як зарубіжні, так і вітчизняні вчені, зокрема Галан В. О. [1], Ноговіціна Ю. О. [2], Мельник А. Я. [3], Перевезенцев О. Ю. [4], Пронюк Н. В. [5], Кополович В. [6], Кучеренко В., Патлай М. [7] та інші. Проте основним джерелом дослідження цієї тематики залишаються міжнародні договори, або правонаступництво загалом.

Аналіз процесу правонаступництва України та Росії в сфері боргів та активів СРСР після припинення його існування, його наслідків та проблем.

Під правонаступництвом як правовою категорією розуміють перехід прав та обов'язків одного суб'єкта до іншого у встановлених правом випадках і відповідно до правових приписів. З погляду міжнародного права, правонаступництво держав – це перехід прав та обов'язків однієї держави до іншої в результаті настання певних подій. Іншими словами, правонаступництво держав виникає у тому разі, якщо відбувається остаточно і безповоротна заміна суверенітету однієї держави над тією або іншою територією суверенітетом іншої держави [5].

На основі дослідження загальних особливостей інституту правонаступництва доведено, що правонаступництво можна розглядати як своєрідну міжнародно-правову гарантію, що забезпечує сталість міжнародних відносин у процесі заміни одних держав – суб'єктів міжнародного права іншими. Підтвердженням ефективності такої гарантії виступає той факт, що міжнародне правонаступництво держав постійно зазнає змін, пов'язаних із прогресивним розвитком міжнародного права, і на сьогодні регулюється не тільки нормами звичайного права, а й відповідними міжнародно-правовими кодифікованими актами – Віденською конвенцією про правонаступництво держав щодо договорів 1978 р. та Віденською конвенцією про правонаступництво держав щодо державної власності, державних архівів і державних боргів 1983 р. [6].

Сучасному міжнародному праву відомі різні сфери регулювання правонаступництва, наприклад, щодо договорів, державної власності, боргів, державних архівів і так далі.

Питання про правонаступництво стосовно договорів Союзу РСР, державної власності, державних архівів і державних боргів СРСР виступає в якості одного з найважливіших наслідків припинення існування Радянського Союзу. Не зважаючи на те, що визнано, що держави-учасниці СНД є правонаступницями прав і зобов'язань колишнього Союзу РСР, є певна проблема, пов'язана з питанням правонаступництва держав та створенням на його території 15 нових суверенних держав. Ця проблема переважно полягає у тому, що це питання досі не є остаточно врегульованим, зокрема з причин трьох різних підходів до його вирішення (Російської Федерації, країн Балтики та решти колишніх республік).

Очевидність розпаду Союзу РСР сприяла тому, що, не чекаючи офіційного оголошення про припинення існування держави, основними кредиторами була проведена у 1991 р. Московська зустріч на рівні глав держав, її учасниками стали потенційна держава попередник (СРСР), потенційні держави-спадкоємці (республіки) та країни, які були кредиторами СРСР. Останні були заінтересовані в тому, щоб зобов'язання Радянського Союзу по зовнішніх боргах перейшли до держав-наступників, які мали в повному обсязі гарантувати їх виконання [8]. Результатом Московської зустрічі було підписання сторонами Меморандуму про взаєморозуміння щодо боргу іноземним кредиторам СРСР та його правонаступників від 28 жовтня 1991 й Комюніке від 24 листопада 1991 р., в яких були викладені взаємні зобов'язання учасників зустрічі [7]. Меморандум містив основний принцип подальшої виплати зовнішнього боргу СРСР його спадкоємцями – принцип солідарної відповідальності. Сторони оголосили себе такими, що солідарно відповідають за борг без шкоди для первісних контрактів. Солідарна відповідальність держав спадкоємців у даному випадку означала: якщо одна держава-спадкоємець виявить, що не в змозі виплачувати свою частку боргу, то інші партнери по Мемандуму повинні взяти на себе зобов'язання у частині, що приходить на частку України. Сторонами передбачено, що ця домовленість діятиме до укладення окремої двосторонньої угоди, яку Сторони повинні були підписати до 31 грудня 1992 р. [9]. Там же обумовлювалося: якщо така угода не буде підписана в зазначений термін, кожна зі сторін вправі буде заявити, що вона не зв'язана положеннями Протоколу. На виконання цієї угоди Російська сторона зобов'язувалася надати Україні повну інформацію про всі активи й боргові зобов'язання колишнього Союзу, а також їхніх рухах, починаючи з грудня 1991 р. Однак указаної інформації надано не було, і тому згаданої угоди не було укладено. Україна відмовилася від передачі Росії прав і функцій на управління українською час-

тиною зовнішнього боргу та фінансових активів СРСР, заявивши, що вона бере на себе виплату відповідної частини цього боргу. Юридично це положення було закріплено в Протоколі від 16 січня 1993 р., де відзначалося, що Росія й Україна будуть окремо відповідальні у відповідних частках за обслуговування зовнішнього боргу СРСР [8].

Ще одним кроком у врегулюванні цієї проблеми стало підписання 4 грудня 1991 р. Договору про правонаступництво щодо зовнішнього державного боргу і активів Союзу РСР. Договір підписали 15 республік та СРСР як держава – попередниця. У ньому було взято до уваги принципи міжнародного права та положення Віденської конвенції про правонаступництво держав щодо державного майна, державних архівів та державних боргів 1978 р. У цьому Договорі зокрема зазначалось, що частка кожної з держав – правонаступниць у загальній сумі боргу та активів, яка визначається з урахуванням виробленого національного прибутку, експорту, імпорту, та чисельності населення у 80–90 – х рр. [6]. Згідно з Договором про правонаступництво щодо державного боргу та активів колишнього СРСР від 4 грудня 1991 року, Україна взяла на себе зобов'язання обслуговувати 16,37% сукупного зовнішнього боргу Союзу РСР та прийняла права власності на такі ж відсотки його активів. Договір набув чинності з моменту його підписання.

В розвиток процесу розподілу активів і пасивів колишнього СРСР були підписані наступні документи, в яких підтверджені і закріплені права України на відповідну частину активів і пасивів колишнього СРСР:

1. Угода між Україною та РФ про подальший розвиток міждержавних відносин від 23 червня 1992 р. (м. Дагомис), яка набула чинності з моменту підписання;
2. Угода між Главами держав СНД про розподіл всієї власності СРСР за кордоном від 6 липня 1992 р. (м. Москва);
3. Угода між Урядом України та Урядом РФ про реалізацію права на закордонну власність колишнього СРСР від 3 серпня 1992 року (м. Ялта), яка також набула чинності з моменту підписання;
4. Угода між Україною та РФ про врегулювання питань правонаступництва щодо зовнішнього боргу та активів колишнього СРСР від 9 грудня 1994 року (так званий «нульовий варіант») [10].

Відповідно до Дагомиської угоди між РФ і Україною про подальших розвиток міждержавних відносин від 23 червня 1992 р. та Ялтинської Угоди між Україною і РФ про реалізацію прав на закордонну власність колишнього Союзу РСР від 3 серпня 1992 р., обидві сторони парафували угоду про пе-

редачу Україні об'єктів зарубіжної власності для дипломатичних і консульських потреб у 36 країнах 23 червня 1993 р. [11].

У результаті багаточисельних двосторонніх і багатосторонніх перемовин та укладених угод між державами СНД Росія остаточно вирішила це питання для себе в односторонньому порядку. Відповідно до Указу Президента Російської Федерації «Про державну власність колишнього Союзу РСР за кордоном» від 8 лютого 1993 р. Російська Федерація як держава – продовжувач Союзу РСР перебрала на себе всі права на нерухому і рухому власність колишнього СРСР, що розташована за кордоном, а також виконання усіх зобов'язань, пов'язаних із використанням цієї власності. Такими діями Російська Федерація порушила норми міжнародного права, а точніше права інших держав – суб'єктів колишнього СРСР, чим були перекреслені всі попередні домовленості щодо розподілу власності колишнього СРСР [6].

Згодом було укладено ще ряд двосторонніх угод між колишніми республіками Союзу РСР з питань нерухомості та боргів. Так, 9 грудня 1994 р. уряди Росії та України підписали угоду, яка отримала неформальну назву «нульовий варіант», за умовами якої Російська Федерація визначалася правонаступницею колишнього СРСР по зовнішньому боргу й активах, включаючи і закордонну власність, а також брала на себе зобов'язання виплатити частку зовнішнього боргу України, проте Україна одночасно передавала Російській Федерації і свою частку активів колишнього Союзу РСР. За тлумаченням Верховної Ради України ця Угода набуде чинності тільки за умов:

- погашення РФ заборгованості колишнього Зовнішекономбанку СРСР перед резидентами України;
- укладення та набуття чинності міжурядової угоди про принципи реструктуризації заборгованості України з державних кредитів, наданих РФ;
- нотифікації Українською стороною ратифікації РФ угоди про взаємне визначення прав і врегулювання відносин власності від 15 січня 1993 р.;
- розподілу та повернення РФ належної Україні частки активів та пасивів колишнього Держбанку СРСР;
- виконання РФ своїх зобов'язань щодо забезпечення вступу України у права власника об'єктами власності колишнього СРСР (відповідно до угод від 23 червня 1992 р. та від 3 серпня 1992 р.);
- підписання і набуття чинності угоди про оцінку та розподіл Алмазного фонду та оцінку, розподіл або грошову компенсацію золотого запасу колишнього СРСР станом на 1 грудня 1991 р. згідно з частками, передбаченими договором про правонаступництво (4 грудня 1991 р.), і фактичне повернення їх Україні;

- підписання та набуття чинності угоди про повернення в Україну цінностей, які є національним надбанням українського народу, за переліком;
- застосування РФ режиму вільної торгівлі у відносинах з Україною [11].

На сьогодні зазначена вище Угода не ратифікована Верховною Радою України – бо український парламент двічі – у 1997 і 2009 роках – відмовився її ратифікувати. Згідно з Постановою «Про порядок ратифікації угоди між Україною і Російською Федерацією про врегулювання питань правонаступності по зовнішньому державному боргу й активах колишнього СРСР» Верховної Ради Київ виставив Москві низку умов . Серед них отримання повної інформації про стан золотого запасу, алмазного фонду та балансів банків колишнього СРСР на 1 грудня 1991 року, а також балансової та ринкової вартості власності колишнього СРСР за кордоном із міжнародним аудитом.

Оскільки угода про «нульовий варіант» не набула чинності, Україна до теперішнього часу розглядає укладені угоди з питань розподілу закордонної власності СРСР чинними і такими, що підлягають виконанню сторонами [12]. Слід зазначити, що у 2008 році Прем'єр – міністр України Юлія Тимошенко зробила деякі кроки в цьому питанні, шляхом підписання Постанови Кабінету Міністрів від 9 січня 2008 р. №1 «Про виплату в 2008 році громадянам України компенсації втрат від знецінення грошових заощаджень, вкладених до 2 січня 1992 р. в установи Ощадного банку СРСР та державного страхування СРСР, що діяли на території України, та облігації Державної цільової безпроцентної позики 1990 року, державні казначейські зобов'язання СРСР і сертифікати Ощадного банку СРСР, придбані на території Української РСР». Але і далі ці питання не втрачали своєї актуальності. Як підтвердження цього факту, в 2014 році Яценюк Арсеній Петрович зазначив, що «розділ майна Радянського Союзу фактично не завершений і Україна має легітимні і законні претензії щодо Росії на те майно, яке Росія незаконно залишила за собою». Після чого, доручив міністерству закордонних справ підготувати правову позицію щодо захисту національних інтересів країни при розділі коштів і майна колишнього СРСР [13]. Зі свого боку, Росія вважає питання врегульованим і неодноразово заявляла, що не має наміру вести переговори з Україною щодо боргів та активів, посилаючись, зокрема, на факт укладення угоди у грудні 1994 року [12].

Відповідно до зазначеного матеріалу можна впевнено зробити висновок, що це питання залишається відкритим і досі чекає на правове вирішення.

Територіальні зміни в державі, виникнення та зникнення держав – явище не повсякденне, але періодичне. Тому проблема правонаступництва,

зокрема України, є актуальною не лише в контексті науки міжнародного права, але й у контексті забезпечення національних інтересів держави. Такі питання, як визначення позиції України щодо ратифікації угоди за «нульовим варіантом», визнання прав України на частку власності колишнього СРСР за кордоном та нерухомої власності, розташованої на території інших колишніх радянських республік, виплата та обслуговування української частки державного боргу колишнього СРСР, врегулювання територіальних питань з Російською Федерацією і Румунією, повернення валютних вкладів українських юридичних осіб з рахунків у Зовнішекономбанку – усі ці та інші питання потребують вирішення, яке б ґрунтувалось на нормах міжнародного права і враховувало інтереси України [2].

Література

1. Галан В. О. Міжнародне правонаступництво держав у практиці співдружності незалежних держав : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11 / В. О. Галан. – Х., 2007. – 19 с.
2. Ноговіцина Ю. О. правонаступництво України: міжнародно-правові аспекти : Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11 / Ноговіцина Юлія Олексіївна. – К., 2005. – 19с.
3. Мельник А. Я. правонаступництво України щодо міжнародних договорів колишнього СРСР : Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11 / Мельник Андрій Ярославович. – К., 2004. – 21 с.
4. Перевезенцев О. Ю. Міжнародно-правове регулювання інституту правонаступництва держав щодо міжнародних договорів : Автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.11 / Перевезенцев Олексій Юрійович. – К., 2004. – 18 с.
5. Пронюк Н. В. Сучасне міжнародне право : навч. посіб. / Н. В. Пронюк. – 2 – е вид., змін. та допов. – К. : КНТ, 2010. – 344 с.
6. Кополович В. Питання правонаступництва держав у міжнародному праві // Юридичний журнал. – 2010. – № 3. – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3451>
7. Кучеренко В., Патлай М. Проблеми реструктуризації і зовнішнього боргу України // Дайджест. УНІА «Укрінформ». – 2001. – № 7.
8. Галан В. О. Практика врегулювання проблем державного боргу колишнього СРСР // Проблеми законності. – Вип. 64, 2003. – С. 206–212.
9. Цыбуков В. Кто платит по долгам СССР // Междунар. жизнь, 2001 – № 6. – С. 108–119.
10. Доповідь Міністра закордонних справ України Б. І. Тарасюка на парламентських слуханнях 05.07.2000 з питань виконання Постанови Верховної Ради України «Про порядок ратифікації Угоди між Україною та Російською Федерацією про врегулювання питань правонаступництва щодо зовнішнього

державного боргу та активів колишнього СРСР» від 19 лютого 1997 року №86/97– ВР

11. Чекаленко Л. Д. Зовнішня політика України: підручник // Л. Д. Чекаленко. – К.: Либідь, 2006. – 355 с.

12. Розділення СРСР. РФ обговорить «нульовий варіант» боргів СРСР, якщо Україна компенсує \$20 млрд боргу // Корреспондент.net, 2014. – Режим доступу: <http://ua.korrespondent.net/ukraine/politics/3320798-rozdilennia-srsr-rf-obhovoryt-nulovyi-variant-borhiv-srsr-yakscho-ukraina-kompensuiet-20-mlrd-borhu>

13. Яценюк планує переглянути процедури розподілу майна Радянського Союзу // Вінницький бізнес-портал VINZABAR. – Режим доступу: <http://vinbazar.com/news/drugoe/yatsenyuk-planuye-pereglyanuti-protseduri-rozpodilu-maina-radyanskogo-soyuzu>

Науковий керівник: Галан В. О., к.ю.н., доцент кафедри міжнародного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

К. П. Діденко¹

ПРОБЛЕМИ КОЛІЗІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ШЛЮБНО-СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН В МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

Одним із чинників розвитку міжнародного приватного права є процес міграції, який сприяє поширенню приватних відносин ускладнених іноземним елементом. Останнім часом, значно зросла кількість шлюбів, що укладаються з іноземцями, саме тому актуальності набувають ряд питань, які стосуються регулювання міжнародного укладання та розірвання шлюбу, особистих майнових та немайнових відносин подружжя, відносин членів сім'ї, батьків та дітей, міждержавного усиновлення та ін.

Питаннями шлюбно-сімейних відносин займалися такі вчені-теоретики, як зокрема: М. М. Богуславський, А. О. Гетьман-Павлова, Г. К. Дмитрієва, В. Я. Калакура, В. І. Кисіль, А. Л. Маковський, О. О. Мережко, Г. С. Фединяк, Я. М. Шевченко та ін.

Сімейне право різних держав ґрунтується на правилах Загальної декларації прав людини, що проголошує право чоловіків та жінок, які досягли

¹ Студентка 5 курсу Інституту підготовки кадрів для органів юстиції України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.